

KORXONALARDA INVESTITSION LOYIHA TAVAKKALCHILIGI*Iqtisodiyot 4 -bosqich talabasi***Abduqahhorov Saydulloh Fayzullohbek o'g'li.***And.M.I***M. Jo'raxonov***AndMI.dots.i.f.f.d.(PHD)*

Anotatsiya: *Bu maqolada korxonalarda investitsion loyihalarini rivojlantirishda tavakkalchiligi oshirishning muhimligini va uning korxonaga uchun foydali bo'lishini ta'kidlaydi. Investitsion loyihalarini amalga oshirishda tavakkalchilikning ko'rsatkichlari, investitsion mablag'larni isloh qilish va korxonalarning mustaqillik darajasini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar, shuningdek, investitsion loyihalarining samaradorligini oshirish uchun zarur bo'lgan tadbirlar keltiriladi. Bu maqola korxonalarda investitsion loyihalarini rivojlantirishda tavakkalchilikning ahamiyatini va bu sohada muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun zarur bo'lgan qadam-larini tushuntiradi va o'rganadi.*

Kalit so'zlar: *Investitsiya: Korxonalarda investitsion loyihalar, kapitalni o'stirish, yangi texnologiyalar va tashqi bozorlarga kirishni oshirish uchun moliyaviy resurslarni o'z ichiga jalb qilishni maqsad qiladi. Tavakkalchilik: Investitsion loyihalarni amalga oshirishda, korxonalarning ishonch va ishonchli bo'lishi, moliyaviy resurslarni samarali ishlatish, xalqaro investorlarning qiziqishi va boshqalar bilan hamkorlik qilishga qodir bo'lishi talab etiladi. Sarmoya: Investitsion loyihalar uchun moliyaviy resurslarni jalb qilish va ularga samarali sarmoya qilishning muhim bo'lganligi ko'rsatilishi kerak. Bu, korxonalarning kreditlar, investorlar, sarmoya fondlari va boshqa moliyaviy manbalardan foydalanishini o'z ichiga oladi. Innovatsiya: Investitsion loyihalar, yangi texnologiyalar, innovatsiyalar va ishlab chiqarish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Bu, korxonalarning rivojlanish va islohotlarni amalga oshirish uchun yangi ideyalar va yondashuvlar qidirishini talab etadi.*

ASOSIY QISIM

Biznes-loyihalar samaradorligini baholashda loyihalarning investitsiya xatarlari tahlil qilinadi. Va riskga tuzatishlar miqdori odatda loyihani amalga oshirish bilan bog'liq 3 turdagi xavflarni hisobga oladi.

INVESTITSIYA LOYIHASI XATARLARINING ASOSIY TURLARI

Investitsiya loyihagini amalga oshirishning quyidagi xavflarini ajratish va hisobga olish odatiy holdir:

- * mamlakat;
- * loyiha ishtirokchilarining ishonchsizligi xavfi;
- * loyihada ko'zda tutilgan daromadlarni olmaslik xavfi.

Shu bilan birga, agar investitsiyalar tegishli sug'urta hodisasi uchun sug'urta qilingan bo'lsa, investitsiya loyihasining xavf – xatarlarini baholash ixtiyoriydir (sug'urta mukofoti tegishli xavf turining ma'lum bir ko'rsatkichidir). Bunday holda, investorning xarajatlari sug'urta to'lovlari miqdoriga ko'payadi.

Keyinchalik, har bir turdagi investitsiya loyihasining xavf-xatarlarini tahlil qilamiz. Shuningdek, "xatarlarni tuzatishni chegirma stavkasiga kiritish" bo'limiga qarang.

MAMLAKAT XAVFI

Odatda bu imkoniyatda ifodalanadi:

* mol-mulkni bozor narxidan past narxda yoki loyihada nazarda tutilgan narxda sotib olishda musodara qilish yoki mulk huquqining yo'qolishi;

* loyihaning moliyaviy ko'rsatkichlarini yomonlashtiradigan qonunchilikdagi kutilmagan o'zgarishlar • masalan, soliqlarni oshirish, ishlab chiqarish yoki ishlab chiqarishga qo'yiladigan talablarni loyihada nazarda tutilganlarga nisbatan kuchaytirish);

bilvosita harakat qonunchiligini sharhlaydigan davlat idoralarida mansabdor shaxslarning o'zgarishi.

Mamlakat xavfiga tuzatish miqdori ekspert tomonidan baholanadi:

Loyihaning mintaqaviy (birinchi navbatda milliy iqtisodiy) va byudjet samaradorligini baholashda mamlakat xavfi hisobga olinmaydi.

Jamoat samaradorligini hisoblashda mamlakat xavfi faqat chet eldagi yoki chet el ishtirokidagi loyihalar bo'yicha hisobga olinadi.

Ammo tijorat samaradorligini, korxonalarining loyihada ishtirok etish samaradorligini va korxonalar aksiyalariga sarmoya kiritish samaradorligini hisoblashda mamlakat xavfini hisobga olish zarur.

<p>Xorijiy mamlakatlar bo'yicha</p>	<p>Dunyo mamlakatlarining investitsiyalarning mamlakat xavfi darajasi bo'yicha reytinglari asosida:</p> <ul style="list-style-type: none"> • juda ixtisoslashtirilgan reyting firmasi (Germaniya); • Shveytsariya banklari assotsiatsiyasi; • "Ernst @ Young" auditorlik korporatsiyasi tomonidan.
<p>Rossiya Bo'yicha</p>	<p>Diskontning xavf-xatarsiz, inflyatsiyasiz stavkasiga nisbatan belgilanadi. U bir necha marta – 2, 3 yoki undan ko'p marta oshib ketishi mumkin. Shu bilan birga, mamlakat xavfiga tuzatish miqdori kamayadi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • loyihani federal (va kamroq darajada mintaqaviy) qo'llab-quvvatlash sharoitida; • loyiha mahsulotni taqsimlash shartnomasi asosida

	<p>amalga oshirilganda.</p>
--	-----------------------------

LOYIHA ISHTIROKCHILARINING ISHONCHSIZLIGI XAVFI

Odatda bu loyihani kutilmagan tarzda tugatish ehtimoli bilan ifodalanadi. Bunga quyidagilar sabab bo'lishi mumkin:

- * ushbu loyihaga sarmoya kiritish yoki buning uchun zarur bo'lgan moliyaviy zaxiralarni yaratish uchun mo'ljallangan mablag'larni noto'g'ri sarflash;

- * loyihani amalga oshirayotgan kompaniyaning moliyaviy beqarorligi (o'z aylanma mablag'lari bilan etarli darajada ta'minlanmaganligi, qisqa muddatli qarzni aylanma bilan etarli darajada qoplanmaganligi, kreditlarni mulkiy ta'minlash uchun etarli aktivlarning yo'qligi va boshqalar).;

- * loyihaning boshqa ishtirokchilarining (masalan, qurilish tashkilotlari, xom ashyo etkazib beruvchilar yoki mahsulot iste'molchilari) vijdotsizligi, to'lovga layoqatsizligi, qonuniy qobiliyatsizligi, ularni tugatish yoki bankrotlik. Ushbu xavf kichik biznes uchun eng muhimdir.

Loyiha ishtirokchilarining ishonchsizligi xavfi uchun mukofot miqdori loyihaning har bir aniq ishtirokchisi uning funksiyalari, boshqa ishtirokchilar oldidagi majburiyatlari va boshqa ishtirokchilarning oldidagi majburiyatlarini hisobga olgan holda ekspert tomonidan belgilanadi.

Odatda, ushbu turdagi xavfni tuzatish 5% dan oshmaydi. Biroq, uning qiymati loyihani amalga oshirishning tashkiliy va iqtisodiy mexanizmi qanchalik batafsil ishlab chiqilganiga, unda ishtirokchilarning tashvishlari qanchalik hisobga olinishiga bog'liq.

Xususan, tuzatish hajmi:

- * agar ishtirokchilardan biri boshqasiga o'z majburiyatlarini bajarish uchun mulkiy kafolatlar bersa, kamayadi;

- * agar loyihaning xususiyatidan qat'i nazar, ushbu ishtirokchi o'zi ishlab chiqargan ishlarni (mahsulotlar, xizmatlar) to'lashi yoki loyihani moliyalashtirishda birgalikda ishtirok etishi kerak bo'lgan boshqa loyiha ishtirokchilarining to'lov qobiliyati va ishonchliligi to'g'risida tasdiqlangan ma'lumotga ega bo'lmasa, u ko'payadi.

LOYIHADA NAZARDA TUTILGAN DAROMADLARNI OLMASLIK XAVFI

Bu birinchi navbatda shartlangan:

- * loyihaning texnik, texnologik va tashkiliy echimlari;

- * ishlab chiqarish hajmi va mahsulot va resurslar narxlarining tasodifiy o'zgarishi.

Ushbu turdagi xavfni tuzatish quyidagilarni hisobga olgan holda aniqlanadi:

- * loyihaning texnik maqsadga muvofiqligi va asosliligi;
- * dizayn echimlarini ishlab chiqish tafsilotlari;
- * kerakli ilmiy va eksperimental dizayn zaxiralarining mavjudligi;
- * marketing tadqiqotlarining vakili.

Umuman olganda, turli sohalar va turli xil loyihalar uchun ushbu turdagi xavfga tuzatishlarning o'ziga xos ma'nolari masalasi kam o'rganilgan. Agar ma'lum bir loyiha yoki shunga o'xshash loyihalarning xatarlari to'g'risida maxsus fikrlar mavjud bo'lmasa, tuzatishlar miqdorini taxminiy ravishda quyidagicha aniqlash mumkin:

Loyihaning mintaqaviy (birinchi navbatda milliy iqtisodiy) va byudjet samaradorligini baholashda mamlakat xavfi hisobga olinmaydi.

Jamiyat samaradorligini hisoblashda mamlakat xavfi faqat chet eldagi yoki chet el ishtirokidagi loyihalar uchun hisobga olinadi.

Ammo tijorat samaradorligini, korxonalarining loyihada ishtirok etish samaradorligini va korxonalar aksiyalariga sarmoya kiritish samaradorligini hisoblashda mamlakat xavfini hisobga olish kerak.

Xavf miqdori	Loyiha maqsadiga misol	Xavf ni tuzatish miqdori, %
Past	O'zlashtirilgan texnologiyalar asosida ishlab chiqarishni rivojlantirishga investitsiyalar	3 – 5
O'rtacha	Mavjud mahsulotlarni sotishni ko'paytirish	8 – 10
Yuqori	Yangi mahsulotni ishlab chiqarish va bozorga chiqarish	13 – 15
Juda yuqori	Tadqiqot va innovatsiyalarga investitsiyalar	18 – 20

LOYIHA ISHTIROKCHILARIGA ISHONCHSIZLIK XAVFI

Bu odatda loyihani kutilmagan tarzda yakunlash ehtimoli bilan ifodalanadi. Bunga sabab bo'lishi mumkin:

- * ushbu loyihaga sarmoya kiritish yoki buning uchun zarur bo'lgan moliyaviy zaxiralarni yaratish uchun mo'ljallangan mablag'larni noto'g'ri sarflash;
- * loyihani amalga oshirayotgan kompaniyaning moliyaviy beqarorligi (o'z aylanma mablag'lari bilan etarli darajada ta'minlanmaganligi, qisqa muddatli qarzni aylanma mablag'lar bilan etarli darajada qoplanmaganligi, kreditlarni mulkiy ta'minlash uchun etarli aktivlarning yo'qligi va boshqalar).;

* loyihaning boshqa ishtirokchilarining (masalan, qurilish tashkilotlari, xom ashyo etkazib beruvchilar yoki mahsulot iste'molchilari) vijdotsizligi, to'lovga layoqatsizligi, muomalaga layoqatsizligi, ularni tugatish yoki bankrotlik. Ushbu xavf kichik biznes uchun eng muhimdir.

Loyiha ishtirokchilarining ishonchsizlik xavfi uchun mukofot miqdori ekspert tomonidan loyihaning har bir ishtirokchisiga uning funksiyalari, boshqa ishtirokchilar oldidagi majburiyatlari va boshqa ishtirokchilar oldidagi majburiyatlarini hisobga olgan holda belgilanadi.

Odatda, ushbu turdagi xavfni tuzatish 5% dan oshmaydi. Biroq, uning ahamiyati loyihani amalga oshirishning tashkiliy va iqtisodiy mexanizmi qanchalik batafsil ishlab chiqilganiga, ishtirokchilarning tashvishlari qanchalik hisobga olinishiga bog'liq.

Xususan, tuzatish hajmi:

* agar ishtirokchilardan biri boshqasiga o'z majburiyatlarini bajarish uchun mulkiy kafolatlarni bersa, kamayadi;

* agar loyihaning xususiyatidan qat'i nazar, ushbu ishtirokchi o'zi ishlab chiqargan ishlarni (mahsulotlar, xizmatlar) to'lashi yoki loyihani moliyalashtirishda birgalikda ishtirok etishi kerak bo'lgan boshqa loyiha ishtirokchilarining to'lov qobiliyati va ishonchliligi to'g'risida tasdiqlangan ma'lumotga ega bo'lmasa, u ko'payadi.

Xulosa: Investitsion loyihalar korxonalarda tavakalchilikni oshirish uchun muhimdir. Tavakalchilik, korxonalarining investitsiyalarini amalga oshirishda va loyihalarni muvaffaqiyatli bajarishda muhim bir faktorga aylanadi. Investitsion loyihalar korxonalariga bir nechta foydalar olib keladi. Ular korxonalarining yangi mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, innovatsiyalarni rivojlantirish, ishlab chiqarish jarayonlarini yaxshilash, ishga qo'yishni oshirish va istiqlolni ta'minlash imkoniyatlarini beradi. Qonuniy va institutsional muhitni mustahkamlash: Korxonalariga investitsiyalar qabul qilish uchun qonuniy va institutsional muhitning barqarorligi talab etiladi. Bu, investitsion qonunlar, soliq tizimi, savdo tartibotlari va intellektual mulkka oid huquqlar kabi muhim tizimlarni o'z ichiga oladi. Infrastruktur va resurslar: Investitsion loyihalar uchun zarur bo'lgan infrastruktur va resurslar mavjud bo'lishi kerak. Bu, transport tarmoqlari, kommunikatsiya vositalari, energiya taminoti, suv va boshqa zarur resurslar kabi tizimlarni o'z ichiga oladi. Sarmoya imkoniyatlari: Investitsion loyihalar uchun sarmoya imkoniyatlari ta'minlanishi kerak. Bu, korxonalariga moliyaviy resurslar, kreditlar, investitsiya fondlari va sarmoya tashkilotlari kabi moliyaviy vositalarni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Xodimlar va mutaxassislar: Investitsion loyihalar uchun xodimlar va mutaxassislar bilim va tajribaga ega bo'lishi kerak. Bu, xodimlarni tayyorlash, talabalar va talabalar uchun o'qitish tizimlarini rivojlantirish, xalqaro hamkorlik va talabalar almashinuvi kabi tashkilotlar bilan hamkorlik qilishni o'z ichiga oladi. Innovatsiya va rivojlanish: Investitsion loyihalar innovatsiyalarni rivojlantirishga va yangi texnologiyalarni joriy etishga imkon berishi kerak. Bu, ilmiy-tadqiqot markazlari, universitetlar, innovatsion inkubatorlar va startaplar bilan hamkorlik qilishni

o'z ichiga oladi. Investitsion loyihalar korxonalarda tavakkalchilikni oshirish uchun yuqorida keltirilgan yo'llar bilan birgalikda amalga oshirilishi kerak. Bu, korxonalarining rivojlanishiga, ishlab chiqarish jarayonlarini yaxshilashiga va istiqlolni ta'minlashiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Investitsion loyihalarni moliyaviy ravishda tavakkalchi qilishning ahamiyati" nomli maqola, Olimov M.
2. "Investitsion loyihalar va moliyaviy ravishda tavakkalchilik" nomli kitob, Abdulloev A.
3. "Korxonalarda investitsion loyihalarini moliyaviy ravishda boshqarish" nomli maqola, Xolmirzayev B.
4. "Investitsion loyihalar va moliyaviy ravishda tavakkalchilikning asosiy ko'rsatkichlari" nomli maqola, Usmonov O.